

МАКТАБГАЧА ТА'ЛИМ YOSHIDAGI BOLALAR EMOTSIONAL SOHASI PSIXOFIZIOLOGIYASINING ASOSIY XUSUSIYATLARI

Achilova M.S.

p.f.f.d(PhD)

CHDPU "Maktabgacha ta'lim metodikasi" kafedrası dotsenti

Tayanch so'zlar: bola, usul, fiziologiya, psixofiziologiya, miya, tizim, neyron, rivojlanish asab xujayra, mexanizm, psixologiya, pedagogika.

Ключевые слова: ребенок, метод, физиология, психофизиология, мозг, система, нейрон, нервная клетка развития, механизм, психология, педагогика.

Key words: child, method, physiology, psychophysiology, brain, system, neuron, nerve cell of development, mechanism, psychology, pedagogy.

Резюме:

Ushbu maqolada maktabgacha ta'lim yoshidagi bolalarning psixofiziologik rivojlanishi emotsional soha to'liq shakllanishiga muhim ta'siri va bunda atrof muhitning asosiy o'rni haqida so'z yuritiladi.

Резюме:

В статье рассматривается важное влияние психофизиологического развития дошкольников на полноценное формирование познавательной сферы и главная роль среды в этом.

Summary:

The article examines the important influence of the psychophysiological development of preschoolers on the full-fledged formation of the emotional sphere and the main role of the environment in this.

Psixofiziologiya tarkibiy jihatdan aqliy faoliyatlar, emotsiyalar, hatti-harakatlar, differensial va yosh bo'yicha psixofiziologiyaga bo'linadi. Asosiy va amaliy psixofiziologiyaning eng muhim sohalaridan biri insonning emotsiyasi hisoblanadi. Bu, ayniqsa, emotsiyalar kontseptsiyasining turli xil ta'riflari, ularning ko'pgina tasnifi, shuningdek, tabiatga oid ko'plab nazariy qarashlar, psixofiziologik mexanizmlar va bu hodisaning biologik ahamiyati mavjudligi bilan namoyon bo'ladi. Hissiyotlarning psixofiziologik asoslarini o'rganish hissiy hodisalarni, ularning miya mexanizmlarini miya tashkil etishni tahlil qilish bilan chambarchas bog'liq. Zamonaviy psixofiziologiyada aqliy jarayonlarning asosiy miya faoliyati yuqori ixtisoslashgan miya tuzilmalarining

dinamik tizimli o‘zaro ta'siri natijasida yuzaga keladi. Shu munosabat bilan, turli miya tuzilmalarining ishtirokini tavsiflovchi ko‘rsatkichlar, ularning hissiy munosabatlarida tashkil etilishi o‘rtasidagi munosabatlarni tahlil qilish dolzarbdir. Psixofizyologiyada tizimli yondashuv, shuningdek, ko‘p bosqichli ierarxik xatti-harakatlar tashkiloti nuqtai nazaridan hissiy hodisalarni tahlil qilishni ham o‘z ichiga oladi.

Jamiyatimizda yoshlarga ta‘lim-tarbiya berish o‘sib kelayotgan yoshlarni ma‘nan yetuk qilib tarbiyalash, barcha davrlarda bo‘lgani kabi bugungi kunda ham davlatimiz oldida turgan muhim masalalardan biri hisoblanadi. Statistik ma‘lumotlarga ko‘ra, inson o‘z umri davomida oladigan informatsiyaning 70 % ini 5 yoshgacha bo‘lgan davrda olar ekan. Maktabgacha ta'lim bolaning sog‘lom, har tomonlama kamol topib shakllanishini ta'minlaydi, unda o‘qishga intilish hissini uyg‘otadi, uni muntazam ta'lim olishga tayyorlaydi.

Jahon va ichki tajribadan dalolat beradiki, aqliy rivojlanishning noaniq kechikishi bo‘lgan bolalar soni katta va barqaror o‘sib bormoqda. Bunday bolalar ko‘pincha aqliy va kognitiv deprivatsiyaga ega bo‘lib, ular rivojlanishning sekinlashuvi, shaxsiy immaturligi, kognitiv faoliyatning buzilishi bilan tavsiflanadi; ular maktab ta'limining boshlanishiga tayyor emaslar, ular shni, asabiy charchoqni boshdan kechiradilar, bu esa tez charchash va kam samaradorlikka olib keladi; bunday bolalar bilan o‘qituvchilar va o‘qituvchilar uchun ishlash qiyin. Hozirgi vaqtda psixofizyologik rivojlanishni o‘rganish turli yo‘nalishlarda amalga oshiriladi: kognitiv faoliyat, shaxsiy shakllanish va nutqni rivojlantirish, psixofizikaning xususiyatlari. Rivojlanish muammolari bo‘lgan bolalarning rivojlanish manbai asosan ular joylashgan muhitning o‘ziga xos xususiyatlari va Markaziy asab tizimining funktsional holati bilan belgilanadi. L. S. Vygotskiy (1956) ta'kidlaganidek, maqsadli pedagogik va psixofizik tuzatishning o‘z vaqtida boshlanishi rivojlanish muammolari bo‘lgan bolalarning rivojlanishida ko‘plab ikkinchi darajali anormalliklarning oldini olishga yordam beradi. Ushbu yo‘nalishni amalga oshirish bolalarning neyrodinamik jarayonlarining xususiyatlarini hisobga olgan holda amalga oshirilishi kerak. Ma'lumki, tizimli tuzatish, intellektual rag‘batlantirish, sog‘lomlashtirish muammolari bo‘lgan bolalar sog‘lom tengdoshlar darajasiga jinsi va yoshiga qarab neyrodinamik funktsiyalarni shakllantirish va rivojlantirishning o‘ziga xos xususiyatlariga ega bo‘ladi. Yagona ish individual neyrodinamik xususiyatlari kompleks shakllantirish dinamikasi bag‘ishlangan, o‘zaro va oliy asab faoliyati tipologik xususiyatlariga qarab, ularning munosabatlar. Maktabgacha yoshdagi bolalarda emotsiya ko‘rsatkichlari bilan asab tizimining xususiyatlari o‘rtasidagi munosabatlar ham o‘rganiladi va

maktab yoshi bolalarning ishlashi va boshlang'ich maktab yoshidagi bolalarda psixofiziologik tuzilmasini shakllantirishda o'z xos xususiyatlari bn ajralib turadi. Maktabgacha yoshdagi bolalarda asab tizimining xususiyatlarini bilish ikkilamchi kasalliklarning oldini olish va psixofizik tuzatish, shuningdek, neyrodinamik jarayonlarni tezlashtirish uchun zarurdir.

Maktabgacha yosh davrining oxiriga kelib oliy xissiyotlar tobora ko'proq bola hulq-atvorining motivlariga aylanib boradi. Hissiyotlar vositasida bolalar jamiyatda o'matilgan estetik, ahloqiy talablarga muvofiq ravishda o'z xohish istaklak, xatti- harakatlarini boshqara boshlaydi. Maktabgacha yoshdagi bolalar emotsiya va hissiyotlarining rivojlanishi bir qator shartlar bilan bog'liq. Hayotning dastlabki yillaridan boshlab oiladan tashqarida tarbiyalangan bolalardagi sust emotsional rivojlanish butun xayotlari davomida saqlanib qolishi mumkir.. Buning sababi shundaki, maktabgacha tarbiya muassasalarida bitta kishiga ko'p bola to'g'ri keladi. Natijada tarbiyachilarning har bir bola bilan emotsional kontakti kam bo'ladi. M.M.Kolsovaning ma'lumotlariga ko'ra oiladagi nosog'lom muhit darhol bolaning chizadigan rasmlarida aks etadi. Oiladagi noto'g'ri munosabatlar ba'zida bir tomonlama affektiv bog'liqlikni (ko'pincha onaga bo'lgan bog'liqlikni) yuzaga keltiradi. Bunda bolaning tengdoshlari bilan muloqatda bo'lishi ehtiyoji susayadi, bolaning xulq- atvori haddan tashqari kattalarga bog'liq bo'lib qoladi, bola, xatto kuchli salbiy kechinmalar boshidan kechirishi mumkin. Emotsiyalar va hissiyotlar bola faoliyati amalga oshirilayotgan ijtimoiy-psixologik vaziyat bilan bog'liq. Emotsiogen vaziyatlar, ya'ni kuchli kechinmalami uyg'otuvchi vaziyatlar yangiligi g'ayrioddiyligi bilan ajralib turadi. Bola kattalarga nisbatan ancha ko'p emotsiyalami boshidan kechiradi. Buning sababi shundaki, bolaning xayoti tajribasi hali kam bo'lganligi uchun ko'p narsa unga g'aroyib ko'rinadi. Vaziyatga ko'ra bolaning hissiyot va emotsiyalari ham ijobiy (muxabbat, xursandchilik), ham salbiy (jahl, nafrat) bo'lishi mumkin. Agar bola ehtiyojlarini qondira olish imkoniyatlariga ega bo'lsa ijobiy kechinmalar hosil bo'ladi. Bordinyu, vujudga kelgan vaziyatga bola o'z ehtiyojlarini qondirish imkoniyatiga ega bo'lmasa, salbiy (astenik) emotsional kechinmalar sodir bo'ladi. Umuman olganda, bolalar xayotiy vaziyatlarga optimistik munosabatda bo'ladilar, ularga tetik xayotdan quvonuvchan kayfiyat xos. Emotsiya va hissiyotlarning ontogenezdagi rivojlanish qonuniyatlarini, shuningdek shartlari va yosh xususiyatlarini hisobga olish bolalarda maktabga psixologik tayyorgarlikni shakllantirish imkonini beradi. Maktabga psixologik tayyorgarlikning asosiy komponentlaridan biri emotsional tayyorgarlikdir. Bu tayyorgarlik nafaqat maktabda ta'lim boshlashni xursandchilik bilan kutish, balki shu bilan birga

oliy hissiyotlarning ancha rivojlangan bo'lishi, bola shaxsining emotsional xususiyatlari shakllangan bo'lishini taqoza qiladi. Emotsiyalar va hissiyotlar maktabgacha yosh davrida yetakchi bo'lmagan faoliyat turi - o'yinda juda intensiv rivojlanadi. O'yin maktabgacha yoshdagi bolalar uchun nafaqat yetakchi, balki xilma xil kechinmalarga boy faoliyat turidir. Bolalarda hissiy sohaning xususiyatlarini o'rganishning umumiy tamoyillari bolaning xatti-harakatlarining sabablarini aniqlashda muhim rol o'ynaydi va uning dunyoga munosabatini aniqlash imkonini beradi. Tuyg'ularning quyidagi xususiyatlarini bilish maqsadga muvofiqdir: ustun hissiy fon, his-tuyg'ularning keskin tebranishlari, qo'rquv hodisalari, umumiy tashvish va ayniqsa maktab tashvishi, shaxs ichidagi nizolar va kompensatsiya mexanizmlari, reaksiyalar, umidsizlik holati.

Adabiyotlar:

1. Возрастная анатомия, физиология и гигиена: программа курса и планы семинарских занятий: Воронеж. гос. ун-т; сост. Ю.А. Гончарова – Воронеж: ИПЦ ВГУ, 2007. – 19 с.
2. Громова З.П. Гигиена и физическое воспитание школьника в семье / З.П. Громова. – Мн.: Высш. шк., 1973. – 143 с.
3. Ежова Н.В. Педиатрия: учеб. пособие / Н.В. Ежова, Е.М. Русакова, Г.И. Кашеева. – Мн.: Высш. шк., 1999. – 524 с.
4. Жучкова А.И. Тестовые задания по анатомии, физиологии и гигиене: учеб. пособие для школьников по анатомии, физиологии и гигиене / А.И. Жучкова, В.В. Чурикова, М.А. Наквасина; Воронеж. гос. ун-т, Гимназия им. Н.Г. Басова. – Воронеж: ВГУ, 2001. – 43 с.
5. Матюшонок М.Т. Физиология и гигиена детей и подростков: учеб. пособ. для пед. ин-тов / М.Т. Матюшонок, Г.Г. Турик, А.А. Крюкова; под ред. М.П. Кравцова. – 2-е изд., перераб. – М.: Высш. шк., 1980. – 285 с.
6. Никишов А.И. Дидактический материал по анатомии, физиологии и гигиене: пособие для учителей биологии и уч-ся / А.И. Никишов. – М.: РАУБ; Топикал, 1995. – 117 с.